

POLITIVOLDSAKENE I BERGEN - STATUS ETTER 19 ÅR MED DYP UENIGHET

AV FØRSTESTATSADVOKAT MORTEN ERIKSEN

*For a period of 19 years there was an on-going dispute concerning whether the police in the town of Bergen practised police violence in the 1970's and 1980's. This fierce debate circulated in the media, among scientists, police officers, prosecutors and others. Basically, the parties disagreed on the facts. While it was not unexpected that the research work and the police investigation should come to different conclusions, it was not expected that they would arrive at completely contrary conclusions. This is a long story about legal protection or lack of it, about mutual mistrust and aggressive debates. Seven of the research scientists' informants were sentenced to prison for false testimony. These cases, however, were later re-opened and all were ultimately acquitted. Allegations and counter-allegations were very severe, and became a topic for the European Court of Human Rights. This extended debate was thought-provoking and filled with paradoxes. It was a discussion with no winners, but many losers.**

1 En debatt for evigheten

Politivold har vært, og kommer i all fremtid til å være et tema for forskning, for rettsapparatet og den offentlige debatt - i Norge som i de fleste andre frie stater. Alle er enige om at politivold - ulovlig bruk av fysisk makt i politiet - er uakseptabelt. Grove krenkelser av mennesker og menneskeverdet hører til vår sivilisasjons mest forkastelige handlinger.

Nå er "politivold" ikke noe enkelt og entydig begrep. Lovlig bruk av makt i "skarpe" situasjoner må skilles fra det som med rette kalles politivold. Når politiet involveres i fysiske konfrontasjoner skjer det ofte spontant, og utviklingsforløpet kan være uoversiktlig. Hva som objektivt sett må bedømmes som politivold er situasjonsbetinget, og kan i mange tilfeller være gjenstand for saklig uenighet. Grensen mellom det akseptable og uakseptable trekkes ikke alltid etter klare kriterier. Aktørenes evne og vilje til å forklare seg sannferdig i ettertid er også en usikkerhetsfaktor. Dette vet alle som seriøst beskjeftiger seg med politivold, selv om ikke alle er enige om hvor grensen går. I den offentlige debatt er grensen særlig utydelig.

2 Forskningsrapportene om forholdene ved Bergen politikammer

Uenigheten omkring politivold som fenomen gjelder ikke så mye spørsmålet om det forekommer, som *hvor ofte*. Til gjengjeld kan uenigheten være så stor at

* Title in English: *The Status of the Dispute on Police Violence in Bergen After 19 Years of Disagreement*. Original in Norwegian.

spørsmålet er gjenstand for diskusjon i 19 år - bare ved Bergen politikammer.

Midt i stormen har professor Anders Bratholm stått det meste av tiden. Trukket inn uten helt å vite hva han gikk til. Han har vært offentlig oppnevnt politivold-gransker, blitt etterforsket, vært saksøkt og saksøker. Han har skrevet brev, bøker, fagartikler og avisartikler i hundretall. Ikke merkelig at dette trengte en oppsummering, selv om den kanskje burde vært skrevet av andre enn ham selv. I boken "Politi, påtalemyndighet, presse og rettsikkerhet. Politivoldsaken i Bergen - foran og bak kulissene"¹, beskriver Bratholm saken, eller snarere sakenes hovedtrekk - for det har vært mange av dem - fra sitt ståsted.

Da Nordhus og Vogts rapport "Volden og dens ofre"², og senere Bratholms og advokat Stenberg-Nilsens granskningsrapport fra 1982³, ble publisert, vakte de stor oppmerksomhet. Det fremkom påstander om at det i flere år hadde forekommet politivold ved Bergen politikammer. Rapportene kunne ikke uten videre avfeies som oppspinn, selv om det ble forsøkt. Beskyldningene utløste en krig om faktum, - med sterke følelser og reaksjoner. Nordhus, Bratholm med flere mente det hadde forekommet politivold over lang tid og i stort omfang ved Bergen politikammer, mens politiet hevdet dette var grovt feilaktig og nærmest iscenesatt for å skade politiet og Bergen politikammer.

For utenforstående er påstander om politivold ekstremt vanskelig å forholde seg til. Det gjelder beskyldninger - riktige eller uriktige - om lovbrudd og grov svikt i yrkesetikken. Frontene blir steile og uforsonlige. Meningsmotstandere omtales på utpekulerte, primitive og nedsettende måter; også av dem man kunne vente mer. Bratholm ble selv stemplet - skandalisert, latterliggjort og senilisert. Her skulle det slås, i billedlig forstand, over og under beltet - alt etter hvor man håpet det rammet mest.

I Bratholms bok gjengis kjente forskningsrapporter og uttalelser om politivold, pressedekningen, støtteerklæringer fra sympatisører, vitneprov fra personer som kunne fortelle om voldsbruk osv. Et vell av detaljer som tidvis synes uvirkelige. Tidligere fremsatte beskyldninger om politivold gjentas. Slik sett inneholder boken liten nytt. Bratholms bok er et partsinnlegg, men presentert i saklig form. En form han har brukt gjennom hele debatten, selv om hans påstander har vært klare, sterke og gjentatte.

I enhver følelsesladet debatt vil forutinntatthet, prestisje og behovet for å ha *rett*, ha tendens til å påvirke ordvalget. Debatten får sin egen dynamikk; ordbruket eskalerer, og styres ikke alltid av innsikt og forståelse, men ønske om å vinne debatten og ramme de som har andre meninger. For utenforstående blir det vanskelig å forholde seg nøytralt og objektivt.

Førstehåndskunnskap har bare personer som var tilstede da de påstøtte politivoldsovergrepene fant sted, men de er sjelden enige om hva som skjedde. Noen er informert indirekte via samtaler med hovedaktørene, mens andre igjen tar standpunkt på mer eller mindre tilfeldig grunnlag ut fra sympatier eller antipatier. Til sist blir det spørsmål om hvem man skal tro på. Bratholm hadde kunnskap i den

forstand at han hadde snakket med flere personer som hevdet at de hadde vært vitne til eller utsatt for politivold. Kritikerne mente han overdrev, var enspolet og manglet motforestillinger. Bratholm og mange med ham la vekt på at det *samlende* materiale om forholdene ved politikammeret var omfattende, overbevisende og troverdig. Selv om man hensyntok mulige feilkilder, og ikke kunne være sikre på politivoldens virkelige omfang, godtok han ikke at politiet tilnærmet avviste problemet.

3 Etterforskningen

En sidevirkning av beskyldninger om politivold, er at det lett skapes mistro til hele rettsapparatet og frustrasjon over at sannheten ikke kommer frem. Eventuelle overgrepere går fri, ofrene plages, uskyldige og hederlige politifolk mistenkeliggjøres. Mistilliten påvirker arbeidsmiljøet hos dem som rammes. Fravær av oppklaring svekker publikums tillit til politi og rettsapparat. *Uvissheten* er uholdbar.

Hva gjorde man så for å bringe klarhet i beskyldningene ?

Påtalemyndighetens handlingsrom var begrenset. Man gjorde det lille man kunne. Daværende riksadvokat Georg Fr Rieber-Mohn beordret en storstilet etterforskningsaksjon. Et betydelig antall tjenestemenn fra Oslo politikammer reiste til Bergen, ransaket politikammeret (med rettens samtykke) og innledet etterforskning av påstandene som var fremkommet i rapportene.

Riksadvokatens avgjørelse var modig og enestående, og vakte sterke reaksjoner ved Bergen politikammer. At man fikk samtykke til ransaking viste at det var grunnlag for *mistanken*, samtidig som den nødvendigvis hadde et kollektivt preg og måtte ramme mange uskyldig tjenestemenn. Aksjonen viste handlekraft og vilje til å komme til bunns i saken.

Likevel. Realistisk sett var det kanskje ikke grunn til å ikke ha overdrevne forventninger til ransakingens resultat, med lange skudd og små blinker. Etterforskningstema var vanskelig. Ville etterforskningen bringe sannheten for dagen - hensyntatt bevistemaets art og sannsynlige bevismuligheter? Mange av sakene lå tilbake i tid. Hva kunne egentlig avklares gjennom en ransaking? Hvilken bevisverdi ville eventuelle funn ha? Forsterket ransakingen den bitterhet og motvilje som hadde oppstått i kjølvannet av de langvarige beskyldningene som var reist mot politiet - med tilsvarende lav oppklaringsvilje som resultat? Fantet det taktisk smidigere fremgangsmåter å tilnærme seg problemet på? Skapte handlekraften urealistisk tro på at sannheten ville kom for en dag? Ville de som var misfornøyde med etterforskningens resultat godta dette?

Etterforskningen skal avdekke alt som taler for eller mot mistenktes skyld, og gi grunnlag for å vurdere om det finnes bevis av slik styrke at det kan reises tiltale mot bestemte personer for bestemte handlinger. En negativ konklusjon innebærer vanligvis ikke at man kan trekke motsatte slutning - at intet straffbart

NORDISK TIDSSKRIFT FOR KRIMINALVIDENSKAB

REDAKTION

RAGNHEIDUR BRAGADÓTTIR
Professor, cand. jur.
Reykjavik

KJERSTI ERICSSON
Professor, cand. psychol.
Oslo

DAN FRÄNDE
Professor, jur. dr.
Helsingfors

HANNS VON HOFER
Professor, jur. dr.
Stockholm

BRITTA KYVSGAARD
Forskningschef, dr. jur.
Hovedredaktør
København

HILDIGUNNUR ÓLAFSDÓTTIR
Forsker, dr. philos.
Reykjavik

PER OLE TRÄSKMAN
Professor, jur. dr.
Lund

2001
88. årgang af Nordisk Tidsskrift for Strafferet
122. årgang af Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen

Udgivet af
DE NORDISKE KRIMINALISTFORENINGER

Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
er trykt af

KANDRUPS BOGTRYKKERI
Århusgade 88, DK-2100 København Ø

ISSN 0029-1528

INDHOLD

ARTIKLER.....	Side
<i>Elisiv Bakketeig</i> : Hvorfor er feltet seksuelle overgrep mot barn preget av stereotype oppfatninger?	337
<i>Ragnheidur Bragadóttir</i> : Samfundssanktioner i Island	136
<i>Ole Brink & Villy Sørensen</i> : Er voldens mørketal faldende?	230
<i>Tor Gamman</i> : Om bruk av isolasjon under varetektsfengsling.....	42
<i>Hedda Giertsen</i> : Forholdet mellom kriminologi og kriminalpolitikk.....	23
<i>Vagn Greve</i> : Straffuldbyrdsloven - og andre væsentlige ændringer i det danske sanktionssystem.....	1
<i>Hanns von Hofer</i> : Internationella jämförelser av brott och straff	309
<i>Paul Larsson & Jane Dullum</i> : Fra samfunnstjeneste til samfunnsstraff.....	154
<i>Britta Kyvsgaard</i> : Harmoni eller disharmoni mellem de nordiske lande.....	89
--- Samfundssanktioner og samfundstiltag i Danmark	94
<i>Kimmo Nuotio</i> : Straffrätten europeiseras.....	289
<i>Tapio Lappi-Seppälä</i> : Samhällspåföljder i det finska påföljdssystemet.....	111
<i>David Shannon</i> : Graffiti och annan kriminalitet	240
<i>Anders Sjöberg</i> : På Internets bakgård.....	217
<i>Per Ole Träskman</i> : Samhällstjänst, särskild vård, ungdomstjänst och andra samhällspåföljder.....	169
--- Internationella jämförelser och nationella politiska intressen	321
<i>Annie Vesterby Charles, Ole Brink & Jytte Banner</i> : Politi- og ikke-politianmeldt voldtægt og voldtægtsforsøg i Århus Amt i perioden 1. november 1999-1. november 2000	330
 KRONIKKER	
Svensk krönika 1991-2001 av <i>Ulrika Andersson, Helén Örnemark Hansen, Sverker Jönsson, Per Ole Träskman och Christoffer Wong</i>	51
Dansk kronik af <i>Beth Grothe Nielsen</i>	254
 BOGANMELDELSER	
<i>Nils Christie</i> av MOGENS MØLLER: I fars vold.....	66
<i>Susanne Clausen</i> af EUGENE McLAUGHLIN & JOHN MUNCIE: The Sage Dictionary of Criminology	358
<i>Peter Ege</i> af HOWARD PARKER, JUDITH ALDRIDGE & FIONA MEASHAM: Illegal Leisure	76
<i>Peter Garde</i> af THOMAS WANDRES: Die Strafbarkeit des Auschwitz-Leugnens.....	211
--- JÜRGEN WELP: Überwachung und Kontrolle	270
<i>Hedda Giertsen</i> av BRÅ-RAPPORT 1999:9: Antologi. 8 reflektioner om kriminalpolitik	275
<i>Peter Gottlieb</i> af TORBJÖRN TÄNNSJÖ: Coercive Care	361
<i>Vagn Greve</i> af ALBIN ESER, WINFRIED HASSEMER & BJÖRN BURKHARDT: Die deutsche Strafrechtswissenschaft vor der Jahrtausendwende, Rückbesinnung und Ausblick	363
<i>Beth Grothe Nielsen</i> af MALIN ÅKERSTRÖM & INGRID SAHLIN: Det motspänstiga offret	284
<i>Per Hage</i> av SAMUEL WALKER: Sense and Nonsense about Crime and Drugs.....	72

<i>Lena Hellblom Sjögren</i> av ANTHONY HEATON-ARMSTRONG, ERIC SHEPHERD & DAVID WOLCHOVER: Analysing Witness Testimony.....	78
<i>Nicolay B. Johansen & Helene O. Gundhus</i> av JANNE FLYGHED: Brottbekämpning - mellan effektivitet och integritet	264
<i>Maria Kaspersson</i> av TYGE KROGH: Oplysningstiden og det magiske	207
<i>Ida Koch af</i> THOMAS HAALAND: Vold - konflikt og gjengdannelse.....	273
<i>Annelise Kongstad af</i> JOEL BEST: Controlling Vice.....	66
<i>Paul Larsson</i> av MICHAEL D. LYMAN & GARY W. POTTER: Organized Crime	70
--- av MIKE PRESDEE: Cultural Criminology and the Carnival of Crime	283
<i>Claes Levin</i> av BENNY LIHME: Det er så fucking træls! Solhaven og de unge	195
<i>Charlotte Mathiesen af</i> BRANDON C. WELSH, DAVID P. FARRINGTON & LAWRENCE W. SHERMAN: Costs and Benefits of Preventing Crime	353
<i>Jussi Matikkala</i> av SAMUEL CAVALLIN: Skuld	267
<i>Kimmo Nuotio</i> av ANDREAS KREMKUS: Die Strafe und Strafrechtsbegründung von Thomas Hobbes	68
<i>Dagmar Rasmussen af</i> BRÅ-RAPPORT 1999:12 & 14: Medling vid brott.....	194
<i>Jonas Ring</i> av CHRISTOPHER BRATT: Ungdomsundersøgelse i Drammen 1999.....	201
--- av FLEMMING BALVIG: RisikoUngdom	202
<i>Erling Sandmo</i> av TYGE KROGH: Det store natmandskomplot	262
<i>Sten Sjørlev af</i> KNUD ERIK PEDERSEN: Drop afmagten.....	199
<i>Kristin Skjørten</i> av R. EMERSON DOBASH & RUSSELL P. DOBASH: Rethinking violence against women.....	206
<i>Robert R. Spano af</i> JOCELYN M. POLLACK: Ethics and Crime and Justice.....	261
<i>Paulina Tallroth</i> av DR. GERHARD GRÜNER: Über den Missbrauch von Mitwirkungsrechten und die Mitwirkungspflichten des Verteidigers im Straf-prozess	359
<i>Rasmus H. Wandall af</i> MALCOLM M. FEELEY & EDWARD L. RUBIN: Judicial Policy Making and the Modern State	356
<i>Malin Åkerström</i> av HEDDA GIERTSEN: K - og måter å forstå drap på.....	350
NY LITTERATUR.....	84, 214, 287, 365

har funnet sted. Man kan bare ikke bevise ut over rimelig tvil at det har skjedd noe ulovlig. *Forskningen* innhenter opplysninger fra et stort antall saker og trekker slutninger ut fra det samlede materiale.

Dette utløste en uryddig diskusjon om forholdet mellom forskning og etterforskning. Om hva som var best egnet til å få frem sannheten, og hvilke konklusjoner man kunne trekke av ulike tilnæringsmåter.

Forskere og (politi)etterforskere arbeider og tenker utvilsomt forskjellig, selv om kildene langt på vei er de samme. For etterforskere er detaljer og konkrete bevis om bestemte personer og handlinger viktige for å avgjøre skyldspørsmålet. Forskere aksepterer enkeltfeil omkring detaljer. Statistiske sannsynligheter og tendenser i et stort antall saker er langt viktigere for konklusjonene, nettopp fordi betydningen av enkeltfeil normalt reduseres med størrelsen på utvalget (med mindre samme feil systematisk preger hele utvalget). Det samlede forskningsmateriale var også anonymisert - som forskningsdata skal være.

Sett med etterforskernes øyne var dette en domsavsigelse uten etterforskning og åpen rettferdig rettergang, hvor alle impliserte blir hørt. Forskningens tilnæringsmåte var forståelig nok vanskelig å svelge for polititjenestemennene ved Bergen politikammer, og ble oppfattet som urettferdig. Den beskyldte i delvis anonymisert form en rekke personer innenfor en entydig definert gruppe for å ha begått grove lovbrudd, hvor det store flertall aldri hadde gjort seg skyldig i politivold.

Det er vanskelig å komme til bunns i politivoldsaker, som i en rekke andre sakstyper: voldtekt, incest, ulovlig innsidehandel, kartellvirksomhet - for å nevne saker fra spredte felter. Enkelte faktiske forhold kan klargjøres, og visse personer og handlingsalternativer kan utelukkes. Men ofte vil ord stå mot ord. Da blir troverdigheten avgjørende - og så er man midt i politivold-debattens hovedproblem og kjerne: dyp og gjensidig uenighet og mistro mellom aktørene. På den ene side står ofrenes troverdighet, som det ofte er lett å så tvil om. På den annen side står politimennenes troverdighet og oppklaringsvilje - som mistenkt for å utøve politivold, vitner til hendelsene, eller som etterforskere av eventuelle overgrep utført av kollegaer.

4 "Den falske lojaliteten"

Bratholm og flere med ham fremhever "den falske lojaliteten" innenfor politiet som forklaring på hvorfor politivold ikke kan stanses ved intern selvjustis, og heller ikke lar seg avdekke ved vitneforklaringer.⁴ I granskningsrapporten fra 1982 uttrykker Bratholm/Stenberg Nilsen det slik: "Overgrepene og de uheldige holdningene som legges for dagen, må ses på bakgrunn av at de dårlige elementene beskyttes av kollegialiteten og ledelsens passivitet".⁵ Det samme fenomen er omtalt som "misforstått korpsånd" av Høyesterett.⁶

Den falske lojaliteten kan nok være en viktig faktor. Men kollegaetterforskning er ikke *nødvendigvis* ensbetydende med kameraderi og manglende vilje til

opplysning. Etterforskere - enten det er kollegaer eller utenforstående som avhøres - må avfinne seg med at det er vitnets eller *mistenktes* forklaring som skal nedskrives, om man tror på den eller ikke.

Bratholm fremstiller det som om den "falske lojaliteten" - i den utstrekning den eksisterer - utgjør et særlig fenomen innenfor politiet. Her er jeg ikke enig med ham. Bratholm beskriver et komplisert og sammensatt *allmennmenneskelig* fenomen som generelt skaper problemer for oppklaringsmulighetene i mange av livet forhold, herunder i straffesaksarbeidet. Forklaringenes innhold påvirkes ikke bare av observasjoner, og *evnen* til erindring og korrekt gjengivelse. Også *viljen* kan svikte, avhengig bl.a. av hvilke følger forklaringen kan få. Hukommelsen "svikter", forklaringer endres og bortfortolkes hvis det man først sa viser seg å få konsekvenser for en selv eller andre man har et visst forhold til. Kolleger på hvilken som helst arbeidsplass, venner, bekjente, medlemmer av et styre eller annen gruppe med nære relasjoner, forklarer seg ikke lett mot hverandre.

Man kan være oppgitt over at det er slik. For å utvikle gode holdninger som alle på sikt er tjent med, er det viktig å han en kultur for åpent og ærlig å kunne si ifra - før man kommer så langt som til straffbare handlinger. Det forebygger i alle fall ikke dårlig yrkesetikk og lovbrudd om man kan feie det ubehagelige under teppet - også i rettsapparatet. Misforstått lojalitet er ikke noe ukjent fenomen i rettspleien. Kolleger, overordnede og kjente kan være usympatisk og irriterende, javel. Men å forklare seg slik at de må i fengsel er noe annet. Da skal man være sikker, rakrygget og uredd.

Noen blir unnfalende hvis de uttrykkelig eller stilltiende opplever et sterkt og ubehagelig sosialt press - hvis de snakker. Dette kan man forstå, men vanskelig forsvare. Ordet "angiver" blir i denne forbindelse tidvis brukt, med klar referanse til krigstidens overløper, noe som derfor gir fullstendig gale assosiasjoner. Det er en viktig og straffesanksjonert borgerplikt å bidra til å avdekke grove krenkelser av andre mennesker, eller krenkelser mot viktige fellesinteresser. Betraktes det som "angiveri" å si fra når noen krenkes og utsettes for grove lovbrudd, er vårt felles ansvar for medmennesker kommet på ville veier.

I pressede situasjoner blir noen kyniske og passerer terskler som ikke burde overtres. Enkelte går langt ut over det akseptable i iveren etter å oppnå det "ønskede" resultat - selv om det utad og innad feilaktig utlegges som og sauses inn i honnrørord som rettssikkerhet, rettferdighet eller lojalitet. Konsekvenser, prestisje, hevnjerrighet, ønske om å lykkes, eller om å ramme noen, kan flytte grensene for hva man er villig til å være med på. Bygger man bevisst eller ubevisst opp et mentalt "fiendebilde" av motparten, blir det lettere å passere grensen. Tabloidisering av straffesaker vil antageligvis forsterke utviklingen, - spissformulerte og nedlatende karakteristikker er godt mediastoff. For de som har sans for slikt er dette en "smart" måte å opptre på.

En erfaren norsk advokat har sagt at det ingen steder lyves mer enn i rettsalene. Få synes å reagere særlig på uttalelsen, til tross for at det nettopp er i rettsalen

sannheten skal frem og rettferdighet skje fyldest. I en straffesak for byretten prosederte en forsvarer på at klienten A (som også var advokat) sa *sannheten* i retten (at A og to andre tilstedeværende - bla medtiltalte B - i et møte var klar over at de var med på en lovomgåelse), og *tok belastningen ved det*. Dette var likevel ikke på noen måte erkjennelse av skyld, for forsvareren mente A måtte frifinnes på rettslig grunnlag. Aktor forsøkte nemlig "bevisst å føre retten bak lyset" gjennom fullstendig uholdbare rettslige påstander. As tilståelse var sikkert riktig men åpenbart taktisk, og skulle formentlig øke troverdigheten på andre tiltalepunkter han ikke ville erkjenne. As forklaring i byretten, som også ble referert i dommen, kom spontant og overrasket både aktor, de øvrige tiltalte (herunder B) og deres forsvarere, som reagerte meget sterkt fordi A hadde vært rådgiver nettopp om dette forhold. For B var uttalelsene avslørende.

Taktikken slo feil. Høyesterett mente tiltalen bygde på riktig lovanvendelse, og da oppsto et problem. Forklaringen for byretten var nå ikke bare blitt en belastning i forhold til en tidligere klient, men også for egen sak. Ny taktikk: As forklaringen for lagmannsretten måtte endres. Da ble det hevdet at A slett ikke hadde fortalt i byretten hva de tilstedeværende forsto under møtet. Byrettens klare gjengivelse av forklaringen var en misforståelse. Aktor ble mistenkeliggjort - han var uredelig og hadde ved sin eksaminasjon bl.a. fått A til å spekulere over hva de tilstedeværende på møte kunne ha forstått i ettertid. En uryddig eksaminasjon hadde villedet retten, dette var alvorlig!

Taktikkens moral er slett, og ikke representativ, men neppe unik. Den "falske lojaliteten" - lojaliteten til bortforklaringer og tilsløringer som skal fritta for ansvar - er et generelt problem som ikke tas alvorlig nok. Det er enkelt å konstatere - etter hvert også mindre interessant å gjenta - at fenomenet eksisterer, men det blir en avsporing å utlegge dette som et eksklusivt politiproblem; noe som særlig hefter ved politiet og viser at problemet ligger her. Maridals-saken⁷, hvor polititjenestemenn utviste "falsk lojalitet", er et eksklusivt tilfelle som kan forekomme i alle miljøer.

En ting er de allmennmenneskelige drivkreftene som virker inn på forklaringsviljen. I vårt rettssystem trekker også flere andre krafter i samme uheldige retning. Aktørene i rettsapparatet har et betydelig ansvar. Rådgivere kan bevisst eller ubevisst være med på å understøtte den "falske lojaliteten" i mange varianter; i form av anbefaling til klienten om ikke å forklare seg til politiet, eller ved å samkjøre mistenkte og vitner om hvordan de bør forklare seg - enten disse er kolleger, venner eller nærstående. For de som vil kan slik manuduksjon gjennomføres på utpekulerte måter, og uten direkte å fortelle hva som bør sies. Er "lojalitetsforholdet" på plass, og problemstillinger og andres forklaringer kjent, forstår vitnene selv hva de bør si.

Det er en menneskerett for mistenkte å nekte å forklare seg⁸, og han kan etter loven forklare seg usant straffritt⁹. I akademiske miljøer er det få som har reist kritiske røster mot forhold som kan bygge opp under den "falske lojaliteten",

enten den avkreves eller etterleves; formentlig fordi man mener dette er greit så lenge det kommer mistenkte til gode. Ingen bør overraskes over at den "falske lojalitet" er blitt et problem. Det som forbauser at den først omtales som et problem, og karakteriseres som "falsk lojalitet", når den utvises blant polititjenestemenn.

5 Pressekonferansen 25. juni 1987

Etterforskningsresultatet i politivoldsakene ble lagt frem av daværende statsadvokat Erling O Lyngtveit på en pressekonferanse i Bergen i 1987. Det var på forhånd ventet at presentasjonen ville beskrive et solid forsøk på å komme til bunns i politivoldpåstandene. En nøktern og saklig gjennomgang uten invective og provoserende utspill - særlig hvis resultatet avvek betydelig fra de fremsette beskyldningene. Etterforskningstemaet var bevismessig komplisert og saken var full av mange og sterke følelser. Beskyldninger om "kollegaetterforskning" måtte komme - beskyldninger det per definisjon er umulig å imøtegå på annen måte enn gjennom en saklig og nøktern opptreden. En gjennomtenkt mediapresentasjon var nødvendig.

Pressekonferansen ble unektelig spesiell både i form og innhold. Bratholm og voldsforskerne fikk usedvanlig hard medfart - ifølge avisene en "henrettelse" av forskerne og samtidig en "hvitvasking" av politikammeret. Av 368 saker, ble 264 henlagt som "ikke straffbart", 45 ble henlagt etter bevisets stilling, 46 henlagt som foreldet, 2 fordi mistenkte var død, og 10 uten videre forføyning¹⁰. Ingen av de 230 polititjenestemennene som var avhørt hadde gitt uttrykk for kjennskap til voldsepisoder.¹¹ Etterforskningsresultatet - som gav uttrykk for å gi det endelige svaret - sto i skarp kontrast til funnene i forsknings- og granskingsrapportene.

For utenforstående med erfaring fra straffesaksarbeid var resultatet kan hende ikke overraskende - bevistema og strafferettens beviskrav tatt i betraktning. Men det forbauset noe at så mye som 264 saker var henlagt som "intet straffbart forhold". Det var ikke bare umulig å bevise at det var begått straffbare forhold, man hadde også langt på vei avdekket at det ikke hadde funnet sted noe straffbart i en rekke forhold av varierende alder fra perioden 1974-86.

I noen personlige sluttbetraktninger sier Bratholm at det "... tyngste øyeblikket var nok Lyngtveits pressekonferanse med helsides oppslag i de største avisene om "henrettelsen" av oss forskere og hvitvasking av Bergens-politiet".¹²

Man får ta folk som de er - også statsadvokater, men likevel. Pressekonferansen er forevige på film og fjernsyn, til selsom påminnelse om noen på ny skulle forvilles til å tro at de forvalter sannheter. Beskylder man meningsmotstandere for å være forblindet, er det lurt å demonstrere sikkert gangsyn selv.

Noen jublet, andre ble skuffet. Nøytrale iakttagere var mer tvilende, fordi innholdet i etterforskningsmaterialet var ukjent. Mange registrerte Lyngtveits pressekonferanse med usikkerhet. Henleggelsesformen "intet straffbart forhold" stiller

bestemte krav til bevisene og vurderingen av disse, og bevisemaet var komplisert. Selv om beviskravene for denne henleggelsesgrunn er lavere enn for skyldkonstatering, var i alle fall "oppklaringsprosenten" uvanlig høy. Særlig uheldig var formen presentasjonen fikk. Den arrogante og skråsikre avvisningen kunne føre til motreaksjoner og en unødvendig avsporing av politivold-debatten.

En pressekonferanse som i formen gav inntrykk av å representere det endelige svaret var også uheldig av andre grunner. Etterforskningsmaterialet var og ville i det alt vesentlige forbli utilgjengelig for allmennheten, og da bør man i kontradiksjonens fravær ta høyde for mulig avvikende tolkninger når resultatet likevel presenteres med betydelig overbevisning offentlig. For informantene var det åpenbart at saken kunne få et etterspill, og det er ikke god skikk å forhåndsprosedere saker som senere kunne komme for retten. Det ligger heller ikke til påtalemyndigheten å anvende den form som ble brukt, noe som kan ha gitt inntrykk av at konklusjonene i disse sakene må ha vært særlig opplagte.

På sin spesielle måte var pressekonferansen "rett svar til rett tid", for den langvarige debatten var opphetet og man ønsket klare svar og en slutt på striden. De fleste mente eller håpet kanskje at det ikke var slik voldsforskerne hevdet. Heri lå også et faremoment. Som senere påpekt av Høyesterett kan dette ha ført til vitner som forklarte seg negativt om politiet fremsto som mindre troverdige enn de ellers ville ha gjort.¹³

6 Etterspillet

Konsekvensene av etterforskningsresultatet og reaksjonene på pressekonferansen ble meget store på alle måter.

Avisene (med noen unntak) la til grunn at Bergen politikammer med dette ble "renvasket", og voldsforskerne "henrettet".¹⁴ Pressekonferansen - "det endelige svaret" - satt heller ingen stopper for politivold-debatten. Ikke uventet, med de steile frontene som var etablert. Bratholm skriver: "Da Oslo-politiets etterforskning av Bergens-kollegene var gjennomført og statsadvokat Erling O. Lyngtveit som etterforskningsleder satte saken fullstendig på hodet, slik at mange uskyldige ble straffedømt, var det ikke noe alternativ til å fortsette".¹⁵

Norsk politiforbund og Bergen politilag anla injuriersak mot Bratholm for uttalelsene han kom med om maktovergrep ved Bergen politikammer. Bratholm truet med motsøksmål hvis søksmålene ikke ble trukket, noe de ikke ble. Senere trakk saksøkerne saken, men Bratholm opprettholdt sitt motsøksmål, fordi han var beskyldt for å fare med løgn og uhederlighet i sin kritikk av Bergens-politiet. Saken verserte for rettsapparatet i fire år. I det vesentlige vant Bratholm søksmålet og ble tilkjent saksomkostninger.¹⁶

Høyesteretts avgjørelse ble brakt inn for Menneskerettighetskommissjonen i Strasbourg, som henviste saken til Menneskerettighetsdomstolen (EMD)¹⁷. Domstolen (12 mot 5) kom til at det lå utenfor ytringsfrihetens grenser etter EMK artikkel 10 å beskyldte forskerne for "bevisst løgn". Derimot var det

innenfor yringsfriheten å beskyldte dem for å fare med "regelrett desinformasjon for å skade politiet", trekke i tvil "hederligheten ved motivene", samt å ikke ville akseptere "privat etterforskning i stor stil av dilettanter for å fabrikkere politivoldpåstander som så offentliggjøres". Dette var, etter flertallets oppfatning, "value judgements" som ikke kunne gjøres til gjenstand for sannhetsbevis. Mindretallet hadde et annet syn på det siste, og vurderte også konsekvensene slik ordbruk kunne få for samfunnsdebatten annerledes.

Det håndhevbare *menneskerettslige* aspekt i politivold-saken gjaldt - av alle ting - *ordbruken* mellom aktørene i debatten. Menneskerettighetsdomstolen mente at Høyesterett på noen punkter hadde lagt for liten vekt på yringsfriheten, og for mye vekt på æresvernet. Man kan beskyldte meningsmotstandere for å være dilettanter som fabrikkerer politivoldpåstander, men ikke si at de bevisst farer med løgn. En nyanse så hårfin at den er vanskelig å se, men tilsynelatende så viktig at det ikke kan tilligge Høyesterett å ha siste ord.

For meg er det forskjell på rett til fri meningsutveksling (yringsfrihet), og rett til å fremme meninger i en vulgær form. At man godtar vulgærpolemik i et samfunn med stor takhøyde for friske meninger er en ting, selv om det neppe fremmer deltagelse i offentlig debatt hvis man i yringsfrihetens navn kan havne opp i skittkasting og vondord. Men det er vel knapt noe som er mer egnet til å svekke *verdien* av yringsfriheten, enn vulgærpolemik og rendyrkede personangrep. Snarere øker dette faren for bruk ufine metoder, og fristelsen til fordreining - for de som vil henge med på slikt.

Nå stakk riktignok Bratholm hodet selv svært langt frem med sine karakteristikk, men det er noe som skurrer når denne form for uttalelser hører hjemme blant høyt beskyttede *menneskerettigheter*. I alle fall om man ser hvilke grove krenkelser mot mennesker og menneskeverdet som i dag ikke har håndhevbar menneskerettslig beskyttelse.

7 Bumerang-sakene

Vurdert i ettertid ble pressekonferansen i 1987, innledning til en trist skjebne for informantene. Pressekonferansen hadde karakter av å beskrive sannheten; den fungerte utvilsomt forhåndsprosederende og la betydelig press på dem som skulle vurdere sakskomplekset videre. Lyngtveit foreslo at det skulle innledes etterforskning i ca. 50 "bumerang-saker" - mot informanter som angivelig hadde forklart seg uriktig om maktmisbruk fra politiets side. Dette var i og for seg kanskje ikke unaturlig når han hadde henlagt 264 saker som "intet straffbart forhold". Men selv med blind tro på sannheten i etterforskningsresultatet var det også innenfor politiets egne rekker dem som stilte spørsmål om dette var veien å gå.

Hvis systemkritikk bare tillates dersom dens innhold oppfyller strafferettens beviskrav, blir det ikke mye igjen av yringsfriheten. De som mener seg utsatt for overgrep må kunne si dette til omverdenen (her etter pågang fra forskere) uten å risikere en bumerang-effekt fordi anklagen ikke kan bevises strafferettslig.

Samtidig er det uakseptabelt å beskyldte andre for grove lovbrudd som ikke har funnet sted. Det siste forekommer - av hevnløst eller taktiske grunner for å styrke egen sak. Avveiningen mellom disse muligheter er ofte vanskelig både faktisk og rettslig. Som regel løses slike saker med at *anmeldelsen* henlegges etter bevisets stilling.

Ved beskyldninger om politivold kommer et moment i tillegg, ettersom "bumerang-tiltaler" kan oppfattes som "hevnaaksjon" fra politiets side. Riksadvokaten satt derfor stramme grenser for eventuell tiltale i "bumerang-sakene". Det skulle foretas en "meget streng siling" av saker hvor politimennenes påstand sto mot de angivelige voldsorfrenes (informantene). Tiltale mot informanter måtte bare vurderes hvis det "forelå bevis utover polititjenestemennenes forklaringer om hva som hadde skjedd".¹⁸

Det ble tatt ut tiltale mot 13 informanter, hvorav 6 etter hvert falt bort av forskjellige årsaker. Mot 264 saker henlagt som "intet straffbart forhold", og Lyngtveits anbefaling om videre etterforskning av 50 saker, synes reaksjonen moderat. Etterforskningsresultatet ("det endelige svaret") tilsa at man i noen grad måtte reagere mot anklagene. Psykologisk kan man ikke se bort fra at dette virket inn, - både på påtalemyndigheten som avgjorde tiltalespørsmålet i "bumerang-sakene", og domstolene som avgjorde skyldspørsmålet. Syv av de tiltalte ble domfelt for å ha avgitt falsk forklaring mot polititjenestemenn.

8 Gjenopptagelsen

Senere ble sakene mot informantene begjært gjenopptatt, noe Høyesterett samtykket i.¹⁹ Det var ikke opplagt at vilkårene for gjenopptagelse var tilstede, jf strpl § 391. Av premissene fremgår at Høyesterett ikke synes å ha lagt til grunn at det var fremkommet nye bevis som bragte sakene i annet lys, eller som tilsa at polititjenestemennene hadde avgitt uriktige forklaringer. Dette var likevel mager trøst for politiet. Høyesterett overprøvet i realiteten lagmannsrettens bevisvurdering eller bruk av bevisbyrdereglene, og kom til at det forelå "særlig forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig", jf strpl § 392 annet ledd. På generelt grunnlag ble troverdigheten omkring polititjenestemennenes forklaringer trukket i tvil - i denne type saker. "At man verken kan utelukke ulovlig vold fra politiet som generelt fenomen eller at voldsepisoder forsøkes skjult, medfører at polititjenestemenns forklaring i tilknytning til eventuell egen eller andre kollegers voldsutøvelse må vurderes nøye". Videre "må (det) anses på det rene at politivold i en viss utstrekning var et problem ved Bergen politikammer i perioden 1974-86, som volds påstandene i våre saker refererer seg til".²⁰ Antageligvis må dette ses på bakgrunn av det som fremkom av "kollega-forklaringer" i den såkalte Maridal-saken i Rt 1982 s 173.

Høyesterett la særlig vekt på tre forhold: For det første var det ikke troverdig når samtlige 230 tjenestemenn ved Bergen politikammer som forklarte seg til etterforskerne fra Oslo politikammer, gav uttrykk for at de ikke hadde kjennskap

til voldsepisoder. For det andre "fanget" forklaringene som tjenestemennene avga i forbindelse med politivold-etterforskningen også ved neste korsvei - når "bumerang-sakene" kom opp. Da måtte tjenestemennene følge opp forklaringene de tidligere hadde gitt, kanskje for å unngå at kollegaer ble dømt eller for ikke å tilkjennegi at de tidligere hadde forklart seg usant. Den bærende premisse for dette resonnement er sterk. En ting er å forklare seg uriktig for å unngå at en kollega blir dømt. Noe ganske annet er å gi en uriktig forklaring som eventuelt fører til at uskyldige blir dømt. For det tredje fant Høyesterett det nærliggende at pressekonferansen i 1987 og etterfølgende pressereferat, som gav inntrykk av å gi det endelige svaret, kunne svekke troverdigheten til informantene.²¹

Etter at Høyesterett hadde gitt samtykke til gjenopptagelse, la påtalemyndigheten ned påstand om frifinnelse i alle syv sakene. Samtlige ble frifunnet etter endt soning. Frifinnelsene gjaldt saker hvor man i utgangspunktet var *sikre* på domfellelse,- og hvor man mente det var hevet over enhver rimelig tvil at informantene hadde gitt falsk forklaring. I dag har flere informanter mottatt erstatning for uberettiget forfølgning.

9 Noen refleksjoner fra sidelinjen

Uansett hvilket perspektiv man anlegger på politivold-debatten og dens oppfølging i rettsapparatet, er resultatet ulykkelig. Informantene som opprinnelig ble domfelt i "bumerang-sakene" ble tildelt en trist skjebne. Mange uskyldige polititjenestemenn er utvilsomt uberettiget mistenkeliggjort i et tidvis kollektivt sluk av fordømmelser ("voldskammeret") - som riktignok ikke er Bratholms uttrykk. Usikkerheten om sannheten, mistroen til politiet og den endeløse debatten er ulykkelig. Dersom voldsutøvere i politiet har gått fri er det ikke akseptabelt. Rettsapparatet kom ikke heldig ut.

Når det gjelder det grunnleggende spørsmålet om hva som egentlig skjedde ved Bergen politikammer er utenforstående ikke *veldig* mye klokere enn for 19 år siden, selvfølgelig varierende med hvem vi tror på og hvor vi legger bevisterskelen.

Bratholm står på sitt og mener det er flere årsaker til at politivoldsaken i Bergen kunne utvikle seg så skjevt og tragisk: Politi og påtalemyndighet sviktet, domstolene sviktet, forsvarerne i Bergen sviktet, deler av forskningsmiljøene og media sviktet osv. Altfor mange var ikke kritiske nok,- til Bergenspolitiets adferd, til politietterforskningen, til systemet. En rekke bevismessige feilvurdering med katastrofale følger, mener han.²²

Men sviktet de som hadde andre oppfatninger om saker hvor faktum er så viktig?

Kanskje det. Men det er ikke lett for utenforstående å vite hva som er sant og usant når partene er sterkt uenige om et faktum det nesten er umulig å trenge til bunns i - selv om vi gjerne ville. I et åpent og ytringsfritt samfunn vil følelseladete debatter ofte utløse sterke reaksjoner - og motreaksjoner - uten at det bringer oss nærmere sannheten. Faglig funderte meninger blandes med følelser, sympatier og antipatier. Debatten oppfanatiseres. Det skapes og søkes skapt ulike

stemninger. Alt sammen gjør det vanskelig å forholde seg nøkternt og upartisk til sakens kjerne.

Politivold-debatten om Bergen politikammer har mange paradokser og gir grunnlag for flere refleksjoner.

Etter min oppfatning har den tidvis vulgære formen vært noe av det som har skjemet debatten mest, og ikke ført til annet enn å holde liv i striden altfor lenge. Sterk saklig uenighet er en ting, men bruk av primitiv form retter oppmerksomheten mot debattens aktører, og ikke mot dens underliggende problemer. Vulgær argumentasjon representerer en form for kulturell fattigdom som stenger for konstruktiv uenighet og meningsutveksling. Politivold-debatten i Bergen ble aldri noen god debatt.

Det heter at enhver er uskyldig inntil det motsatte er bevist etter loven. Også den mest hensynsløse overgriper har krav på rettssikkerhet - herunder krav på beskyttelse etter uskyldspresumsjonen, jf EMK art 6 andre avsnitt. Ikke slik i politivold-debatten. Ved Bergen politikammer var det mange skyldige tjenestemenn - uansett hva man fikk bevist gjennom politietterforskningen. Den potensielle gjerningsmann hadde så visst ingen sympati i miljøer som ellers med styrke forfekter mistenktes absolutte krav på rettssikkerhet - hvor usympatisk han enn måtte være.

Straffeprosessen er etter lovens system ikke lagt opp som et oppgjør mellom offer og gjerningsmann. Rettssikkerhetstenkningen opererer med et enkelt partsbilde; mistenkte/forsvarer står mot politi/påtalemyndighet. Gjerningsmannen har krav på rettssikkerhet og favor defensionis, mens politi og påtalemyndighet utgjør en potensiell trussel mot rettssikkerheten og må kontrolleres. Offret har ingen sentral plass i straffeprosessen.

Når polititjenestemenn mistenkes for straffbare forhold blir det tradisjonelle parts- og konfliktbilde snudd på hodet, og alt går i ball. Det er betydelige spenninger mellom mistenktes og ofrenes ulike men helt legitime krav på rettslig beskyttelse, mot faren for falske anklager, og faren for at de som vil unndra seg strafferettslig ansvar forklarer seg uriktig. Viktige og motstridende rettssikkerhetshensyn må avveies i saker med påstander om politivold. Forholdet mellom mistenktes og ofrenes rettigheter blir spesielt komplisert fordi partsbildet skifter flere ganger. Hvordan skal rettssikkerhetsvernet fordeles mellom politiet og informantene når politiet dels mistenkes for ulovlig voldsbruk, og på samme tid kan ha avgitt falsk forklaringer og være offer for det samme, samtidig som også informantene kan ha avgitt falsk forklaring og være offer for det samme? Skal politiet - som mistenkte - ha annet rettsvern enn andre, og hvordan skal forskjellsbehandling eventuelt begrunnes? Og - skal mulige ofre for politivold ha bedre beskyttelse enn andre overgrepsofre, og eventuelt hvorfor?

Politivold-saken i Bergen gav rikelig anledning til å sette mange viktige spørsmål på dagsorden. Det hadde vært en fordel om man ved presskonferansen i 1987 hadde satt en faglig standard - vist større evne til prinsipiell tenkning, og

mindre trang til "henrettelser" og skråsikkerhet. Da kunne politivold-debatten kanskje kommet på et bedre spor. I stedet utløste pressekonferansen en forlenget og opptrapping av krigen om faktum; en krig ingen kunne vinne.

Og vanligvis er det ikke god skikk å forhåndsprosedere saker som kan komme eller skal for retten, eller etterprosedere saker som er avgjort av påtalemyndigheten eller domstolene, med henleggelse eller frifinnelse som resultat. Ikke slik i politivold-debatten. På den ene side: Pressekonferansen til daværende statsadvokat Lyngtveit i 1987 var, også i historisk sammenheng, en formidabel og stemningsskapende forhåndsprosedyre som rammet informantene. På den annen side: Påstander om politivold og usanne forklaringer fremsettes som før. Vi reagerer knapt lenger på noen avvik. Det som er sagt, er sagt klart og utslørt på alle kanaler, mange ganger. Volumknappen kommer ikke høyere.

På mange måter beskriver Bratholms bok rettsapparatets evige dilemma: Vi ønsker at straffbare forhold skal oppklares, men hensynet til gjerningsmannens rettssikkerhet medfører at mange mulig straffbare forhold aldri blir oppklart. Slik er det på mange områder. Eksempelvis blir et stort antall voldtekter aldri anmeldt, bl.a. fordi mange overgrepsofre ikke orker prosessen de må gjennomgå - ofte til ingen nytte og med store tilleggsbelastninger etter en henleggelse. Av saker som anmeldes henlegges det store flertall (ca 80-90 %), og i saker der tiltale reises er frifinnelsesprosenten ikke ubetydelig. Det store flertall overgrepsofre har således liten rettssikkerhet, og i praksis ingen menneskerettslig beskyttelse. Dette er tilsynelatende godtatt i alle år, også av dem som med styrke kritiserer resultatet av etterforskningen av påstandene om politivold i Bergen.

Det særegne ved politivold er at den utøves av statens legitime maktapparat. Da inntreer et inverst forhold. Rollene som offer og gjerningsmann byttes, og forkludrer tradisjonell tenkning omkring rettssikkerhet og behov for oppklaring. Kravet om avsløring og erkjennelse av skyld får en uvanlig dimensjon.

Bratholm etterlyser større erkjennelse av politivold som problem, og flere tiltak som skal forebygge politivold. Det må skje en holdningsendring mener han²³.

Som en generell observasjon kan det synes som om moralske og etiske spørsmål kanskje ikke har noen viktig plass i vårt samfunn. Holdningsdannelse er vanskelig, og fokus på moral virker ofte anmasende - nesten pietistisk. Moral er mest interessant når den gjelder andre, og samtidig kan settes i en kontekst med konflikter og personangrep. Det får oppslag i media, og aktørene - også i rettsapparatet - kan fristes til å innrette seg deretter. Intern diskusjon om egen moral er tidkrevende og oppleves kanskje som unødvendig. Offentlig påpeking av svikt hos andre er noe ganske annet.

Gode etiske holdninger er ikke noe vi *har*. Etiske problemstillinger må bevisstgjøres, innarbeides, vedlikeholdes og følges opp. Bevisstgjøringen må inngå som en integrert del av den faglige virksomhet. En rekke yrkesgrupper utsettes daglig for spesielle risikosituasjoner hvor etiske grenser kan presses for langt. Næringslivsledere tildeler seg selv og andre fordeler, og blir noen ganger

kanskje særlig svak for det første. Personer som avgjør store anbudskontrakter, innkjøpere eller storkunder utsettes for "hyggelig oppmerksomhet", som kan flyte over i korrupsjon. Sikkerhetstiltak hos transportbedrifter og produsenter av farlige produkter mv kan presses av krav om lønnsomhet. Aksjemeglere fristes og slites - med ulik lojalitet overfor store og små kunder, av muligheten til lukrativ egenhandel på bekostning av kunder, av muligheten til innsidehandel mv.

Det er ikke noe svakhetstegn, og går ikke på æren løs, å erkjenne at man er utsatt for risikosituasjoner. Tvert imot er det god yrkesetikk å tydeliggjøre risikosituasjonene både innad og utad, samt å ha et løpende program for å håndtere disse. Lydhørhet overfor de som har andre meninger om etiske spørsmål er viktig. Da får hver enkelt medarbeider bedre beredskap til å takle vanskelige situasjoner, og handlingsrommet for de som forgår seg blir mindre - det blir lettere å si fra innad og utad. Den "falske lojaliteten" får mindre rom.

At det kan oppstå uheldige kulturer i en politietat må erkjennes. Til det er påviste og troverdige tilfeller av politivold blitt for mange. Det er derfor ikke vanskelig å være enig i at politivold må tas alvorlig. Personer og systemer med makt må kontrolleres. Politiet er i en risikoposisjon. Tjenestemenn i aktiv ordenstjeneste stilles over for mange "skarpe" situasjoner; særlig når de har kontakt med sterkt belastet klientell. Miljøet kan være hardt og røft - i ord og handling. Noen lovbrutere opptrer utpekulert, provoserende og voldsomt. I slike situasjoner må politiet ofte bruke makt, men ikke mer enn nødvendig. Det kreves mye av polititjenestemenn.

Samtidig er det norske samfunn fortsatt så oversiktlig, at politivold - etter min oppfatning - har begrenset grobunn. Mange følger med. Med årene er det også blitt betydelig høyere bevissthet omkring problemet. Politiledelsens holdning er viktig for å sette risikosituasjoner på dagsorden i hele organisasjonen. Vakt-sjefene har en sentral rolle. Vaktlag må settes sammen med omhu. Også polititjenestemenn er forskjellige, med hensyn til temperament, angstnivå, toleranse, erfaring og kommunikasjonsevne. Risikosituasjoner må fanges opp og drøftes. Det bør fremgå av årsrapporter og virksomhetsplaner hvordan man har arbeidet med yrkesetiske spørsmål. Et grundig forebyggende arbeid er viktig, selv om det ikke kan forhindre all uønsket adferd.

"Politivold-saken" viser hvor uheldig det er at beskyldninger om påståtte lovbrudd ikke kan oppklares, et faktum som i andre sammenhenger - av hensyn til rettssikkerheten til mistenkte - ofte ikke regnes som et stort problem. Etterforskningsresultatet og forskningsresultatene pekte i forskjellig retning, til tross for at undersøkelsene gjaldt samme personer og samme virkelighet. Debatten endte i en strid om faktum.

Verken forskning eller tradisjonelle etterforskningsmetoder kan gi noe endelig svar på hvor ofte politivold forekommer. Etter 19 år med forskning, granskningskommisjoner, etterforskning og debatt er det ikke lett å peke ut noen "vinere" i debatten, bare mange tapere.

Noen tanker melder seg, uhørte selvfølgelig, for denne og en rekke andre sakstyper. Kunne eventuelle tilfeller av politivold kanskje vært avslørt hvis man hadde tillatt romavlytting eller skjult videoovervåking? For eksempel ved å montere skjult videokamera i lokaliteter utpekt som åsted for voldsbruk. Og kunne større grad av åpen videoovervåking forhindre eventuelle overgrep?

Dette aksepteres ikke i dag av rettsikkerhets- og personvernensyn. Man kan knapt snakke høyt om det. Men spørsmålet er om de personvern- og rettsikkerhetshensyn som går tapt av mangel på oppklaringsmuligheter, er mindre beskyttelsesverdige. Forebygging virker oftest best i et gjennomslukt og offentlig rom. Avdekkingen vanskeliggjøres når overgrepene kan skje i lukkede rom, og muligheten for å skjule sannheten ligger nettopp der.

Nitten år med konflikt og gjensidige beskyldninger har virket som gift,- som ikke kan fjernes på grunn av uenighet og uklare fakta. Kanskje kunne man i noen tilfeller ved bruk av andre etterforskningsmetoder forhindre at informanter ble domfelt, eller at et stort antall uskyldige polititjenestemenn ble mistenkeliggjort. Tjenestemenn som eventuelt hadde begått overgrep, kunne få sin straff og lukes ut av etaten.

Uvisshet og mangel på oppklaringsmuligheter er et vedvarende rettsikkerhetsproblem for rettsstaten - både for offer og uskyldig utpekte gjerningsmenn. Vi har sett det i en rekke saker både med og uten mediaoppmerksomhet. Avdekkingen blir neppe enklere i fremtiden. Tvert imot. Både etterforskningsfasen og hovedforhandlingen har tidvis utviklet seg til et taktisk spill, hvor politi og påtalemyndighet, forsvarere, mistenkte, vitner, professorer og media inngår som aktive aktører - med helt ulike mål og med bruk av forskjellige virkemidler. Mellom ønske om å avdekke sannheten, og fristelsen til å påvirke bevisbilde i ønsket retning kan nyansene være små.

For di politivold utvilsomt forekommer, brukes *påstander* om politivold (eller andre misligheter fra politiets side) noen ganger helt uberettiget, men bevisst, som mottrekk mot politiets arbeid. Et taktisk utspill for å påvirke media, påtalemyndigheten eller domstolene. En godt "timet" beskyldning mot politi og påtalemyndighet, gjerne i form av anmeldelse til Sefo²⁴, kan skape usikkerhet hos retten. Om beskyldningene er begrunnet eller ikke er uten betydning - effekten kan være den samme. Også dette rammer uskyldige, eller skaper motreaksjon, eller sperrer mot å ta berettigede anklager på alvor.

Media brukes som påvirkningskanal og talerør, og pressen er selv ivrig deltager med egne meninger fra dag til dag. Dette er for så vidt ikke noe nytt,- det nye er styrken og omfanget. Mediebedriftene er mange, og konkurransen om seere/lyttere/lesere er høy.

Riktig galt blir det hvis omfattende kriminalitet skjules gjennom vitnepåvirkning, manuduksjon og koordinering av vitneforklaringer, eller - enda verre - gjennom trusler om vold og represalier mot de som forteller sannheten. Den "falske lojaliteten", eller frykten for å stå frem, er et problem. Innenfor flere

saksområder er det i dag ingen hemmelighet at bevisføringen er blitt så vanskelig at de som bryter loven kan føle seg relativt trygge på ikke å bli tatt.

Oppmerksomhet omkring politiets virksomhet er grunnleggende sunn. Tilbakemeldinger er viktige. Bygger de på saklig grunnlag rekker de lengst. Samtidig er det naivt å tro at all systemkritikk har edle motiver. Utviklingen blir negativ hvis kritikk mot politiet utvikles til taktiske utspill og usakligheter - og slik sett med rette oppleves som urettferdige angrep også på hederlige politifolk. Da kan vi ende opp med det politi vi ikke vil ha. Galt blir det også om politiet, av frykt for kritikk eller av makelighetshensyn, gir etter for dem som driver med taktisk spill, eller med store ressurser og ivrige rådgivere stritter i mot selv om de vet de er skyldige. For politiet blir hverdagen mer behagelig om oppmerksomheten rettes mot enkle sakene og de som erkjenner sin skyld.

Det er ikke rimelig å hevde at Bratholm har hatt vikarierende motiver i sin kritikk mot politiet, og at hensikten har vært å skade politiet. Også han kan selv sagt ha tatt feil, men han har handlet ut fra et oppriktig, engasjert og humanistisk grunnlag. Kritikken fra ham og andre - berettiget eller ikke - kunne og burde vært håndtert annerledes på flere punkter. Noe større grad av problemerkjenneelse hadde norsk politi etter min oppfatning tjent på, og tålt meget godt. Det er også takhøyde i politi og påtalemyndighet til å snakke åpent om "politivold". Samtidig må man ved denne type forskning ha forståelse for at mange uskyldige polititjenestemenn som nødvendigvis også rammes, kan føle at kraftige beskyldninger selv i anonymisert form er svært støtende.

Noter:

- ¹ Anders Bratholm, Politi, påtalemyndighet, presse og rettssikkerhet. Politivoldsaken i Bergen - foran og bak kulissene, Tano-Aschehoug.
Boken er tidligere anmeldt av Kjersti Ericsson i NTfK 2000 s 160
- ² Nordhus, Gunnar og Edvard Vogt: Volden og dens ofre. En empirisk undersøkelse, Oslo 1981
- ³ Politivoldrapporten (granskningsrapporten), Fra utvalget satt til å undersøke forekomsten og arten av politivold m.v., oppnevnt av Justisdepartementet 27. oktober 1981, Oslo 1982
- ⁴ Se s 51 flg.
- ⁵ Se (s 15). Se også Maridals-saken i Rt 1982 s 173.
- ⁶ Se Rt 1998 s 11 på s 17.
- ⁷ Se Rt 1982 s 173
- ⁸ Jf selvinkrimineringsprinsippet som er innfortolket i EMK art 6.
- ⁹ Jf strl § 167
- ¹⁰ Se s 39.
- ¹¹ Se Rt. 1998 s 11 på s 17, hvor spørsmålet om gjenopptagelse av "bumerang-sakene" ble behandlet
- ¹² Se s 197
- ¹³ Se Rt. 1998 på s 18
- ¹⁴ Se s 39, og Rt 1998 på s 18
- ¹⁵ Se s 195
- ¹⁶ Se s 105, og Rt 1993 s 537
- ¹⁷ Se EMDs dom av 25. november 1999.

- ¹⁸ Se brev av 22. november 1989 fra riksadvokat Rieber-Mohn til professor Ståle Eskeland, omtalt i Rt. 1998 s. 11 på s. 19. I hvilken grad retningslinjene ble fulgt i praksis er noe uklart. Se dommer Kåre Lassens uttalelser inntatt i boken på s 100, og særlig uttalelsene i Høyesteretts kjennelse i Rt 1998 s 11 på side 18-19.
- ¹⁹ Se Rt. 1998 s 11
- ²⁰ Se kjennelsen på s. 17-18
- ²¹ Se kjennelsen på s. 17-18
- ²² Se s 160 flg.
- ²³ Se s 178
- ²⁴ Et særskilt etterforskningsorgan opprettet for å undersøke anklager om straffbare forhold begått av politi eller påtalemyndighet

Adress: Morten Eriksen
Økokrim
PB 8193 Dep
0034 Oslo